

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Л.О. Ляховець
(м. Чернігів)

У статті висвітлюється проблема впливу рівня розвитку соціального інтелекту студентів-психологів на процес налагодження ними міжособистісної взаємодії. Наводяться результати емпіричного дослідження соціально-інтелектуального потенціалу майбутніх психологів.

Постановка проблеми. В сучасній психологічній науці соціалізацією вважається процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві. Цей процес охоплює всі аспекти залучення особистості до культури, навчання, виховання, завдяки чому вона набуває соціальності, спроможності брати участь у суспільному житті. Соціалізація виступає неперервним процесом, який триває все життя, розпадаючись на етапи, кожен з котрих ґрунтується на вирішенні певних задач.

На думку багатьох вітчизняних вчених (Г. Андреєвої, Є. Клімова, В. Лабунської, Л. Орбан-Лембрик, О. Мудрика, А. Петровського та ін.), найбільш продуктивним етапом у вирішенні проблем самопрезентації, самовираження, самореалізації, саморозвитку та соціального дозрівання є етап вторинної соціалізації (оволодіння професійною діяльністю).

Проведено багато досліджень, присвячених аналізу трудової діяльності спеціалістів групи професій типу «людина – людина» (М. Амінов, О. Бондаренко, Н. Гуткіна, І. Дубровіна, Є. Климов, В. Молоканов, А. Прихожан та ін.). Але, незважаючи на цей факт, залишається малодослідженим коло питань, пов'язаних з вивченням ролі спеціальних здібностей (до яких відносять й соціальний інтелект, далі – СІ) в детермінації професійної діяльності майбутніх психологів. Слід зауважити, що успішність діяльності психолога, крім обов'язкових знань, умінь і навичок, визначається особистісними рисами спеціаліста, які й утворюють структуру його професійно-важливих якостей (далі – ПВЯ). В ряді наукових робіт

розкривається залежність між ефективністю праці психологів та високим рівнем розвитку їх СІ (О. Бодальов, О. Власова, Т. Бьюзен, Н. Каліна, В. Куніцина, А. Южанінова, Дж. Гілфорд, М. Салліван та ін.), а от праць, які б описували особливості професійної діяльності осіб з низьким рівнем СІ, доволі мало (Т. Бьюзен, В. Куніцина).

Виходячи з окреслених проблем, було обрано мету, об'єкт та предмет дослідження.

Мета – вивчення рівня сформованості комунікативно-інтелектуального потенціалу майбутніх психологів.

Об'єкт – соціально – інтелектуальний потенціал студентів.

Предмет – зв'язок низького рівня розвитку соціального інтелекту та особливостей налагодження міжособистісної взаємодії студентів-психологів.

В нашій роботі, ми будемо дотримуватись наступних дефініцій основних понять. ПВЯ – це окремі динамічні риси особистості, окремі психічні чи психомоторні властивості, а також фізичні якості, що сприяють успішному оволодінню конкретною професією [3, 232]. Зважаючи на велику кількість ПВЯ психолога-практика, відомих в сучасній науці, І. Стрелкова та А. Южанінова пропонують систематизувати їх. Результатом систематизації стало виокремлення провідних якостей, якими стали: вміння правильно розуміти й оцінювати особистісні риси оточуючих та їхні взаємини, прогнозувати зміни у станах та поведінці людей, передбачати результати власного впливу на них [5], що по суті є визначенням соціально-перцептивних здібностей [2]. А. Южанінова вважає, що соціально-перцептивні здібності виступають одним з трьох вимірів СІ, останній, в свою чергу, допомагає спеціалістам соціономічних професій реалізуватися у спілкуванні [5]. У визначенні СІ ми спиратимемось на дослідження В. Куніциної, яка вважає, що СІ – це глобальна здібність, яка виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних та поведінкових рис, включаючи рівень енергетичного забезпечення процесів саморегуляції. Ці риси забезпечують прогнозування розвитку особистісних ситуацій, інтерпретацію інформацій та поведінки, готовність до соціальної взаємодії й прийняття рішень [1].

Методика та процедура дослідження. В емпіричному дослідженні, спрямованому на вивчення особливостей міжособистісної взаємодії студентів з різними рівнями розвитку СІ, брало участь 200 осіб віком від 16 до 23 років. Це студенти I-VI курсів психолого-педагогічного факультету ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, спеціальність «Психологія. Соціальна психологія». Дослідження проводилось протягом 2005-2006 рр. і відбувалося в два етапи. На першому – було проведено батарею тестів з метою розподілу досліджуваних на групи: з низьким, середнім та високим рівнем розвитку СІ. На другому – вивчалися особливості налагодження міжособистісних взаємин особами з високим та низьким рівнем СІ. До групи з низьким рівнем розвитку соціально-комунікативного потенціалу потрапило 38 студентів.

До батареї психодіагностичних методик увійшли: Методика дослідження СІ Дж. Гілфорда та М. Саллівана (адаптація О.С. Михайлової (Альошиної)), опитувальник «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттела (форма FPQ-187-A); Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО) Л.М. Собчик; Опитувальник діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога (Т. Данилової); опитувальник «Індивідуальні стилі мислення» (О. Алексєєва, Л. Громової); Тест кольорових виборів М. Люшера.

Обговорення результатів. Результати дослідження було піддано стандартній процедурі математичного аналізу, здійсненого за допомогою математично-статистичного пакету SPSS. З метою поглибленого аналізу застосовано факторний аналіз. Оптимальною було визнано дев'ятифакторну структуру, яка пояснила 63,638% загальної дисперсії. Нижче наводяться дані, отримані на групі досліджуваних з низьким рівнем СІ (38 осіб).

Перший фактор отримав умовну назву «Особливості спрямованості особистості» (внесок до сумарної дисперсії – 12,706%), він репрезентує здебільшого психологічні особливості, зумовлені віком досліджуваних: егоцентрична спрямованість особистості (факторне навантаження 0,788), екзистенційна спрямованість особистості (0,783), егоцентрична спрямованість особистості (0,680), потреба в незалежності, чорний колір за Люшером (0,677), прагматична спрямованість особистості (0,610), загальний рівень СІ (0,418),

ригідність (0,354), потреба в емоційній залученості, жовтий колір за Люшером (-0,532), потреба в досягненнях, червоний колір за Люшером (-0,391), реалістичний стиль мислення (-0,356).

Як бачимо, у цих студентів СІ відбувається поєднання мотивації вибору професії (екзистенційна, гуманістична спрямованість особистості й прагматичний індивідуальний стиль мислення) та мотивації самопізнання (егоцентрична спрямованість особистості). На нашу думку, це можна пояснити складним процесом онтогенетичної ідентифікації та становленням самовизначення, в т.ч. і професійного. До соціальної активності студентів зазначеної групи, спонукає потреба в незалежності, яка виражається через протест та негативізм щодо втручання будь-яких авторитетів чи тиск ззовні. Це відповідає психологічним особливостям юнацького віку, оскільки у 18-21 рік спостерігаються внутрішні конфлікти та труднощі у стосунках з оточуючими.

Другий фактор з умовною назвою «Особливості спілкування в групі» (внесок до сумарної дисперсії – 9,486%) він репрезентує особливості встановлення міжособистісних контактів у референтній групі: екстравертованість (0,734), емоційна стабільність (0,637), готовність до соціальних контактів, шкала А за Кеттелом (0,593), експресивність, шкала F (0,589), соціальна сміливість, шкала Н (0,523), емоційна чутливість, шкала І (0,326), інтровертованість (-0,767), самостійність, шкала Q₂ (-0,520), афілятивна потреба, синій колір за Люшером (-0,485), почуття провини, шкала О (-0,374). У цих студентів виникають певні труднощі у спілкуванні викликають нерішучість, сором'язливість, надмірна чутливість до соціальної загрози, серйозність, заглибленість до самоаналізу, обережність, стурбованість своїм майбутнім. Крім того, ускладнює налагодження контактів необґрунтована самовпевненість у вчинках, надмірна реалістичність, жорсткість, навіть – суворість, у стосунках. Така особа здається оточуючим не дуже товариською, занадто практичною, дещо цинічною; вона невдоволена емоційними стосунками, часто буває надмірно емоційно напруженою.

Третій фактор з умовною назвою «Індивідуальний стиль міжособистісної поведінки» (внесок до сумарної дисперсії – 7,969%) репрезентує особливості налагодження міжособистісної взаємодії: сензитивність (0,754), досягнення успіху

(0,600), тривожність (0,509), відчуття провини (0,356), інтроверсія (0,348), агресивність (-0,744), намагання самоствердитись (-0,552), спонтанність (0,511), ригідність (-0,441), соціальна сміливість (-0,412), розуміння невербальної поведінки (-0,387). У міжособистісних стосунках ці особи характеризуються нездатністю успішно декодувати невербальні сигнали, що змушує їх вдаватися до логічного розмірковування над ситуацією взаємодії. Це, в свою чергу, забирає багато часу і зменшує вірогідність мобільного реагування на оточуючі події, роблячи студента непривабливим об'єктом спілкування. Намагаючись не втратити свої позиції в групі, юнаки вдаються до зовнішньої демонстрації самовпевненості та незалежності. Крім того, на думку Л. Собчик, сензитивність у поєднанні з інтровертованістю та тривожністю формують атрибутику «слабкої» конституційної структури [4]. «Слабка» особистість має ряд фрустрованих потреб: афіліативну, в соціальних досягненнях, в теплих емоційних контактах і змушена використовувати захисні варіанти поведінки, в т.ч. оборонно-агресивні.

Четвертий фактор з умовною назвою «Інтелектуальна зрілість» (внесок до сумарної дисперсії – 7,220%) репрезентує складові здатності до пізнання оточуючого світу: загальна інтелектуальність (0,751), загальний рівень СІ (0,624), аналітичний стиль мислення (0,594), динаміка міжособистісних ситуацій (0,460), передбачення наслідків поведінки (0,370), протидія тиску авторитетів, чорний колір за Люшером (0,314), синтетичний стиль мислення (-0,544), тривожність (-0,531), емотивність (-0,512), високе Супер-Его, шкала G (-0,471), прагнення до самоствердження, зелений колір за Люшером (-0,333). Як бачимо, студентам з низьким рівнем СІ у пізнанні міжособистісних стосунків сприяють абстрактність мислення, розвинуті розумові здібності, кмітливість, які й забезпечують здатність інтелектуального пристосування до ситуацій спілкування. Позитивна кореляція з загальним рівнем СІ показує, що правильно виконаний аналіз комунікативних ситуацій, дозволяє цим студентам висловлювати доволі точні судження про учасників взаємодії й прогнозувати їх подальшу поведінку.

П'ятий фактор з умовною назвою «Самоконтроль у спілкуванні» (внесок до сумарної дисперсії – 6,281%), він репрезентує емоційно-вольовий супровід процесу спілкування: висока Его-напруженість, шкала Q₄ (0,809), високий

самоконтроль поведінки, шкала Q₃ (-0,540), високе Супер-Его, шкала G (-0,450), емоційна чутливість, шкала I (-0,356) та комунікативні риси: домінантність, шкала E (0,674), експресивність, шкала F (0,402), дипломатичність, шкала N (-0,435), чутливість до протиріч, шкала Q₁ (-0,387). Головним психологічним надбанням юнацького віку виступає відкриття свого внутрішнього світу, побудова образу «Я». У студентів зазначеної групи перебіг цих процесів доволі складний, бо вони емоційно неврівноважені й внутрішньо конфліктні. Процес соціальної взаємодії вибудовується ними теж досить своєрідно, про що свідчить аналіз їх комунікативних рис. Такі студенти тяжіють до домінування у спілкуванні, проявляючи владність, непоступливість, самовпевненість, негнучкість. Енергійність, імпульсивність та соціабельність в їх поведінці супроводжуються неуважним, нетактовним, надмірно критичним, а деколи й зневажливим ставленням до партнеру з комунікацій.

Шостий фактор з умовною назвою «Особливості пізнання процесу міжособистісної взаємодії» (внесок до сумарної дисперсії – 5,930%) репрезентує особливості когнітивної складової спілкування: реалістичний стиль мислення (0,715), емотивність (0,475), дипломатичність, шкала N (0,413), аналітичний стиль мислення (0,394), відмова від надмірної відповідальності, фіолетовий колір за Люшером (0,377), ідеалістичний стиль мислення (-0,771), емоційна залученість до спілкування, жовтий колір за Люшером (-0,468). Спілкуючись з дорослими та однолітками, такі молоді люди здебільшого використовують реалістичний стиль мислення з його конкретністю та опорою на факти, завдяки аналітичному стилю вони постійно поінформовані з будь-якого питання. Так відбувається заміщення емоційного компонента спілкування раціональним, про що свідчить відсутність потреби у порозумінні з референтною групою, необхідності бути залученим до процесу емоційно насиченого спілкування та бажання брати на себе відповідальність.

Сьомий фактор з умовною назвою «Когнітивна емпатія» (внесок до сумарної дисперсії – 5,093%). Він репрезентує переважно інтелектуальний аспект взаємодії: передбачення наслідків поведінки (0,561), синтетичний стиль мислення (0,505), проникливість, шкала N (0,336), готовність до спілкування, шкала A (0,327),

прагматичний стиль мислення (-0,752), прагматичне спрямування особистості (-0,464), самодостатність, шкала Q₂ (-0,444). Ці студенти виявляють здебільшого когнітивну емпатію. Про це свідчить використання синтетичного стилю мислення і відкидання прагматичного. З одного боку, це не гарантує реальної переваги в інтуїтивному передбаченні наслідків поведінки інших, але дозволяє знаходити теоретично правильні стратегії поведінки. З іншого боку, спираючись на теоретичне мислення, студенти можуть вступати в ефективну взаємодію з іншими. Вони приваблюють оточуючих своєю розважливістю, раціональністю, товариськістю, уважністю до проблемних ситуацій, готовністю до спілкування.

Восьмий фактор з умовною назвою «Прагнення до психологічного комфорту» (внесок до сумарної дисперсії – 4,564%), він репрезентує особливості міжособистісного спілкування: прагнення до психологічного комфорту (0,643), чутливість до невербальної експресії (0,499), загальний рівень CI (0,365), мрійливість, шкала M (-0,584), емоційна нестійкість, фіолетовий колір за Люшером (-0,470), ригідність (-0,454), емоційна чутливість, шкала I (-0,406), аналітичний стиль мислення (-0,340), тривожність, шкала O (-0,338). Студенти з низьким рівнем CI почуваються дискомфортно у ситуаціях соціальної взаємодії, через нечутливість до невербальної експресії та нездатність швидко й точно прогнозувати реакції людей в заданих обставинах.

Дев'ятий фактор з умовною назвою «Потреба у відособленні» (внесок до сумарної дисперсії – 4,409%). Репрезентує особливості процесу самопізнання: підозрілість, шкала L (0,656), потреба у відпочинку, сірий колір за Люшером (0,568), розрізнення динаміки міжособистісних відносин (0,537), егоцентрична спрямованість особистості (0,370), дипломатичність, шкала N (0,310), вербальна чутливість (-0,634), потреба в незалежності, чорний колір за Люшером (-0,325). Підозрілість, комунікативна пасивність, егоцентрична спрямованість особистості, догматичність, висока вимогливість до оточуючих, обережність у вчинках дозволяє таким суб'єктам спілкування дистанціюватися від оточення. Переважна більшість їх інтересів спрямована виключно на самих себе. Базовою потребою цих студентів виступає потреба у відпочинку.

Висновки. СІ – особлива здатність людини, яка формується в процесі її діяльності в соціальній сфері, в сфері спілкування та соціальної взаємодії.

В результаті емпіричного дослідження було отримано психологічний портрет студента з низьким рівнем СІ: має внутрішні конфлікти, фрустровану афіліативну потребу, невдоволений емоційними стосунками, використовує оборонно-агресивний стиль міжособистісних контактів, інтелектуально гнучкий, що дозволяє теоретично прогнозувати наслідки чужої поведінки, намагається домінувати у спілкуванні через владність, зневагу, непоступливість, здатний до когнітивної емпатії, має базову потребу у відособленні від навколишніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
2. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное понимание. – Р-на-Д.: Феникс, 1999. – 608 с.
3. Санникова О.П. Методологические и теоретические основы психологического изучения проблемы личности профессионала // Феноменология личности. Избранные психологические труды. – Одесса: СМІЛ, 2003. – С. 209-237.
4. Собчик Л.Н. Введение в психологию индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. – М.: ИПП-ИСП, 2001. – 512 с.
5. Стрелкова И.Э., Южанинова А.Л. Психологические предпосылки успешности и устойчивости профессиональной деятельности. – М.-Одесса, 1984. – С. 167-169.